

Wobec cywilizacyjnych wyzwań

Autor tekstu: **Czesław Banach**

*Świat zmienia się z nieprawdopodobną szybkością. /.../
Skończyły się czasy, kiedy każde pokolenie mogło
wstępować w ślady pokolenia poprzedniego.*

Kazimierz Dąbrowski

Człowiek odnosi się nieustannie do przeszłości, teraźniejszości i przyszłości, szuka sposobów przystosowania się, dokonywania wyborów i podejmowania działań w tych trzech wymiarach. Dramatyzm czasów współczesnych „cywilizacji na rozdrożu” i „transformacji ustrojowej” stawia nas wobec pytania o strategię życia, o relacje pomiędzy postawami: adaptacji akcentującej afirmację wartości i możliwości samorealizacji się ludzi w świecie zmiennym, twórczości jako próby przewycięzania rzeczywistości i jej kreowania, ucieczki jako negacji bądź kompensowania istniejącej rzeczywistości. Te postawy nie występują na ogół w formie modelowej, są z sobą powiązane i przejawiają się w różnych sferach życia często w sposób zaskakujący.

Polska okresu transformacji ustrojowej i poważnych wyzwań cywilizacyjnych powinna otworzyć się na szansę, trudności i nadzieje przełomu XX i XXI wieku.

„Istotą wychowania, pisał Zygmunt Mysłakowski, nie jest przystosowanie (...). Wychowanie musi zawierać w sobie element humanistyczny, perspektywny, dynamiczny”.

Nie ulega wątpliwości, że zmienna i niepewna cywilizacja przesuwa akcenty współczesnej edukacji z jej funkcji adaptacyjnej na twórczą i innowacyjną, ale jej nie zastępuje. Można nawet przypuszczać, że większość ludzi interesuje się przede wszystkim teraźniejszością, do niej próbuje się dostosować. Przystosowanie do zmian, ich zrozumienie, nowe wymagania wobec ludzi potrzebują wyrabiania określonych cech osobowościowych pozwalających na „układanie się” ze światem i kształtowanie własnych planów życiowych.

„Źródłem wielu ludzkich dramatów, pisze Kazimierz Obuchowski, jest niezdolność do przewycięzania sprzeczności między adaptacją i tworzeniem (...) Zanim zaczniemy coś zmieniać, postarajmy się zrozumieć. 'Adaptacja twórcza' to wyrażenie określające sposób, w jaki osobowość mogłaby się rozwijać w ciągu całego życia człowieka”.

Adaptacja jako proces afirmacji określonych wartości, idei, organizacji i struktur państwowych i społecznych, dążenia do ich obrony, oznacza również wolę ich doskonalenia, dostosowywanie siebie i innych ludzi, zbiorowości i wspólnot do zmian społecznych, materialno-przyrodniczych i kulturowych. Oznacza on również poszukiwanie możliwości minimalizacji zagrożeń oraz dążenie do zapewnienia sobie poczucia bezpieczeństwa, a także nadzieję ewolucyjnych zmian.

Przebieg procesu adaptacji wiąże się ściśle z problemem ludzkiej godności i człowieczeństwa (prawa i wolności człowieka), jakości życia, wartości moralnych tj. umiejętności poznawania siebie, swoich możliwości i kierowania sobą, a także kształtowania więzi międzyludzkich. Dlatego sposób przebiegu adaptacji może prowadzić do kształtowania się odmiennych postaw życiowych optymizmu lub pesymizmu.

Osobowe istnienie ludzi to wolność skierowana na wartości „tu” i „teraz”, to wyobraźnia i zdolność przewidywania przyszłości i zdolność wpływania na rzeczywistość. Tę rzeczywistość określają wyzwania globalne, które ukazują raporty Klubu Rzymskiego oraz opracowania na temat wyzwań cywilizacyjnych Polski, związane przede wszystkim z pracami Komitetu Prognoz „Polska w XXI wieku” przy Prezydium PAN. Ukazane w nich różne konteksty wartości, szans i zagrożeń, potrzeb ludzkich i dylematów rozwojowych stwarzają nowe wyzwania dla procesów adaptacji społecznej i zawodowej oraz życia rodzinnego i osobniczego. Nowy świat jest inny, pełen nowych zjawisk, dylematów i sprzecznych interesów, nowych nadziei i obaw, ciągle skupiony na strategii przetrwania, co tak dobitnie ujawnił ostatni raport Klubu Rzymskiego *Pierwsza rewolucja globalna. Jak przetrwać* R. Kinga i B. Schneidera. Na stare i nowe niebezpieczeństwa we współczesnym świecie lat 90. zwraca uwagę papież Jan Paweł II w encyklice *Centesimus annus*.

Z badań socjologicznych, pedagogicznych i psychologicznych, także z różnych sondaży opinii społecznej dowiadujemy się o nastrojach w społeczeństwie, jego nadziejach, preferencjach i obawach. Skala zagrożeń jest znacząca i często obezwładniająca, prowadząca do zakłóceń procesów adaptacji, do zmian, a nawet ich odrzucenia. W cechach społeczeństwa

polskiego mieszają się cechy wartościowe-konstruktywne i cechy negatywne-destrukcyjne. Nie mają one charakteru trwałego i nie mogą być postrzegane tylko dychotomicznie.

Polska rzeczywistość zmienia się, ale jej odbiór i oczekiwania rezultatów, mnogość i dewaluacja wielu programów świadczą o trudnościach adaptacyjnych do tych zmian. Dlatego tak ważny społecznie jest postulat „uczenia się zmiany i do zmiany”, adresowany do systemu edukacji narodowej i całego systemu komunikacji społecznej.

Wspomaganie i inspirowanie procesów adaptacyjnych przez elity polityczne oraz środowiska opiniotwórcze wymaga od nich rzetelnej wiedzy i realistycznego obrazu społeczeństwa, a także tworzenia warunków do realizowania wartości i celów życiowych ludzi. Nie wystarczy wprowadzać tylko nowe hasła-wytrychy i nową „teatralizację życia”, „ideologizować” politykę i życie społeczne. Dialog społeczny i pedagogiczny, demokracja i kompromis stają się koniecznymi dla oczyszczenia przestrzeni społecznej dla adaptacji ludzi do programów, zmian oraz wyborów najlepszych i najbliższych ludzkim potrzebom rozwiązań praktycznych.

Wielką rolę do spełnienia w procesach adaptacyjnych przypisuje się słusznie systemowi edukacji. Podmiotami adaptacji edukacyjnej są: nauczyciele, uczniowie, klasy, rady pedagogiczne, szkoły oraz system organizacji szkolnictwa. Te podmioty cechują różne problemy przystosowawcze, stąd różne modele i style pracy i zachowań oraz dokonywanych wyborów strategii zachowawczych, twórczych czy „ucieczkowych”. Krzyżują się różne poglądy, dokonuje się selekcji problemów oraz porównań roli i charakteru uczenia się zachowawczego i innowacyjnego. „Końcowy wynik zmian, pisze R. Schulz, jest pewnego rodzaju kompromisem, wypadkową łącznego oddziaływania wielu sił i czynników”.

W sytuacji naszego kraju uczenie się przystosowawcze (zachowawcze), choć ma w sobie nadal istotne znaczenie, już nie wystarcza, a jego dominacja mogłaby utrudnić przebudowę ustroju i społeczeństwa. Dlatego zmiana strategii edukacyjnej, z odgórnej i scentralizowanej na humanistyczno-podmiotową i oddolną, powinna być połączona z podnoszeniem stopnia świadomości społecznej i pedagogicznej wszystkich podmiotów polityki edukacyjnej. Są w systemie edukacji cele i zadania adaptacyjne i przygotowanie do zmian, uczenie demokracji, wolności, odpowiedzialności oraz myślenia kategoriami przyszłości. Wymaga to integracji w procesie kształcenia i samokształtowania się młodzieży i dorosłych, których wiedza i kwalifikacje starzeją się w sposób niezwykle szybki.

Bardzo trudnym problemem w systemie edukacji jest zapewnienie niezbędnych warunków dla realizacji zadań. Udział edukacji w dochodzie narodowym do podziału spadł w ostatnich dwóch latach w sposób groźny i rodzący zjawiska regresu. Jak można i czy należy podejmować w takiej sytuacji nowe zadania, bez rachunku kosztów i zysków, lecz świadomości koniecznych zmian w koncepcjach i metodach kształcenia, oceny i projekcji związków szkoły i uczelni z życiem?

Nowe koncepcje kształcenia ogólnego, zawodowego, wyższego oraz oświaty dorosłych powinny uwzględniać wszystkie funkcje szkoły: przygotowanie do życia w społeczeństwie, do życia indywidualnego, do uczestnictwa w kulturze, do życia w środowisku i do pracy zawodowej, a także jej funkcję badawczą. Generalnie chodzi o to, aby przygotować zdolności adaptacyjne do mających nastąpić nieznanych zmian w niepewnej przyszłości i do partycypacji w życiu demokratycznego i pluralistycznego społeczeństwa.

Różne są aspekty adaptacji nauczycieli i uczniów. Można w nich wyróżnić takie aspekty jak psychologiczny (zaspokajanie potrzeb, dążeń i planów życiowych), pedagogiczny (przygotowanie do wyboru wartości, kształtowania stosunku do zadań i czynności oraz motywacji do ich spełniania), socjologiczny (wrastanie w życie grup i wspólnot oraz system ocen jednostki w obrębie tych wspólnot), etyczny (przystosowanie do wymagań i norm moralnych grupy i wspólnoty). Adaptacja to proces przebiegający w określonym czasie i zdeterminowany wieloma czynnikami wewnętrznymi i zewnętrznymi. Można więc wyróżniać różne jej fazy, analizować efekty i próbować je korygować w następnym okresie. Niezbędne są w tym przypadku kompetencje aksjologiczne, umiejętność dialogu, realizm i kształtowanie odpowiedniego systemu motywacji do zmiany.

Efektywna adaptacja społeczna i pedagogiczna wiąże się z jednością praw, wolności i obowiązków obywatelskich, z „państwem prawa” oraz podejmowaniem decyzji przy udziale zainteresowanych ludzi i społeczności. Inaczej wystąpią procesy dezintegracji społecznej, kurczenie się nadziei ludzi na ich podmiotowe traktowanie i właściwy „ład społeczny”. Adaptacja wymaga znajomości i przestrzegania „przykazań mądrości” (J.M. Bocheński) i odpowiednich zasad postępowania z innymi, świadomości tego „od czego odchodzimy i do

czego mierzymy?".

Uczymy się, aby być zdolnym do zrozumienia i działania, do kreowania ludzkiej teraźniejszości i przyszłości. Potrzebna jest wiedza i wyobraźnia, świadomość tego, co możemy i powinniśmy zmieniać, mądrość odróżniania wartości konstruktywnych i destruktywnych. Potrzebna jest motywacja i wola działania.

Jakże aktualnie brzmią słowa tekstu dezyderatu znalezione w starym kościele w Baltimore, datowanym na rok 1692: „Krocz spokojnie wśród zgiełku i pośpiechu (...), bądź w dobrych stosunkach z innymi ludźmi. Prawdę swą głoś spokojnie i jasno, słuchaj tego, co mówią inni. (...) Ciesz się zarówno swymi osiągnięciami, jak i planami. (...) Z całym swym zakłamaniem, znojem i rozwianymi marzeniami ciągle jeszcze ten świat jest piękny. Bądź uważny, staraj się być szczęśliwy”.

„Res Humana” nr 4/1993.

(Publikacja: 13-06-2007)

Oryginał. (<http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,5417>)

Contents Copyright © 2000-2008 by Mariusz Agnosiewicz

Programming Copyright © 2001-2008 Michał Przech

Autorem tej witryny jest Michał Przech, zwany niżej Autorem.

Właścicielem witryny są Mariusz Agnosiewicz oraz Autor.

Żadna część niniejszych opracowań nie może być wykorzystywana w celach komercyjnych, bez uprzedniej pisemnej zgody Właściciela, który zastrzega sobie niniejszym wszelkie prawa, przewidziane

w przepisach szczególnych, oraz zgodnie z prawem cywilnym i handlowym, w szczególności z tytułu praw autorskich, wynalazczych, znaków towarowych do tej witryny i jakiegokolwiek ich części.

Wszystkie strony tego serwisu, wliczając w to strukturę podkatalogów, skrypty JavaScript oraz inne programy komputerowe, zostały wytworzone i są administrowane przez Autora. Stanowią one wyłączną własność Właściciela. Właściciel zastrzega sobie prawo do okresowych modyfikacji zawartości tej witryny oraz opisu niniejszych Praw Autorskich bez uprzedniego powiadomienia. Jeżeli nie akceptujesz tej polityki możesz nie odwiedzać tej witryny i nie korzystać z jej zasobów.

Informacje zawarte na tej witrynie przeznaczone są do użytku prywatnego osób odwiedzających te strony. Można je pobierać, drukować i przeglądać jedynie w celach informacyjnych, bez czerpania z tego tytułu korzyści finansowych lub pobierania wynagrodzenia w dowolnej formie. Modyfikacja zawartości stron oraz skryptów jest zabroniona. Niniejszym udziela się zgody na swobodne kopiowanie dokumentów serwisu Racjonalista.pl tak w formie elektronicznej, jak i drukowanej, w celach innych niż handlowe, z zachowaniem tej informacji.

Plik PDF, który czytasz, może być rozpowszechniany jedynie w formie oryginalnej, w jakiej występuje na witrynie. **Plik ten nie może być traktowany jako oficjalna lub oryginalna wersja tekstu, jaki zawiera.**

Treść tego zapisu stosuje się do wersji zarówno polsko jak i angielskojęzycznych serwisu pod domenami Racjonalista.pl, TheRationalist.eu.org oraz Neutrum.eu.org.

Wszelkie pytania prosimy kierować do redakcja@racjonalista.pl